
HET THEATER VAN PETER SHAFFER : EEN EN AL ROLLENSPEL ?

Gene A. Plunka, *Peter Shaffer. Roles, Rites and Rituals in the Theater*, Fairleigh Dickinson University Press, London and Toronto : Associated University Presses, 1988, 249 pp. (ISBN 0-8386-3329-3)

In het — mede door de uitermate succesvolle verfilming — bekendste stuk van de Britse toneelauteur Peter Shaffer, *Amadeus*, zegt Mozart op een bepaald moment met betrekking tot de muziek van 'court composer Salieri' :

"Have you heard his music ? That's the sound of someone who *can't get it up!*"

Toen ik een tweetal jaar geleden met een Engelse regisseur, die Shaffer persoonlijk kent, sprak over diens werk, zei de man dat hij vond dat de stukken eigenlijk altijd over hetzelfde gaan : "it's always about one who can get it up, and one who can't". De ironie buiten beschouwing latend en zonder dit dan helemaal te kunnen tegenspreken, leek het mij toch een onrechtvaardig sterk verarmende benadering van Shaffers oeuvre te zijn en ik bedacht dat men zelfs over de grootste meesterwerken wel een dergelijke stoute, boutade-achtige uitspraak kan verzinnen.

Groot was dan ook mijn verbazing toen die uitlating mij geregeld in herinnering werd gebracht bij het lezen van het boek *Peter shaffer. Roles, Rites and Rituals in the Theater* van Gene A. Plunka. Deze 'assistant professor in English at Memphis State University' lijkt namelijk, weliswaar in welluidender bewoordingen, net dezelfde, verarmende stelling te poneren. Alhoewel dat duidelijk niet zijn bedoeling was, integendeel :

One purpose of this study will be to present Peter Shaffer as a consummate playwright who has the unique capability of effectively combining form, content, and *mise-en-scène* (p. 14).

Nu is een wetenschappelijke studie over het werk van Shaffer op zich in elk geval opmerkelijk en vrij uitzonderlijk. Behalve een (niet meer te verkrijgen) boek van Dennis Klein uit 1979, was er tot nog toe geen andere omvattende

studie voorhanden. Het heeft ongetwijfeld te maken met de weinig positieve reacties die Shaffers stukken bij heel wat critici (en theater- en literatuurwetenschappers) hebben losgeweekt.

Peter Shaffer, geboren in Liverpool in 1926, tweelingbroer van Anthony (auteur van toneel- en filmscripts), is niet bepaald een veelschrijver. Sinds zijn theaterdebuut met *Five Finger Exercise* in 1958, schreef hij 10 stukken : *The Private Ear / The Public Eye* (double-bill, 1962), *The Royal Hunt of The Sun* (1964), *Black Comedy / White Liars* (double-bill, 1965), *Shrivings* (1970), *Equus* (1973), *Amadeus* (1979), *Yonadab* (1985) en *Lettice and Lovage* (1989).

Het is ook in deze chronologische volgorde (tot en met *Amadeus Yonadab* wordt slechts heel kort vermeld) dat Plunka de stukken analyseert, steeds in het licht van zijn voornaamste uitgangspunt : aantonen dat

(Shaffer's) plays are not only pleasing to the eye and to the ear but also present stimulating ideas concerning such sociological and philosophical questions as (...) the existential search for identity in a society based on role playing, and the dialectical struggle between the Apollonian and Dionysian forces of one's psyche. (p.14)

Plunka wijdt de uitgebreide introductie aan een biografische schets van Shaffer, waarbij hij op basis van de gegevens uit een persoonlijk interview met de auteur, een aantal nieuwe aspecten weet te vermelden, die het beeld dat tot nu toe uit diverse bronnen bijeengesprokkeld moest worden, interessant vervolledigt. Anderzijds vinden we hier al enkele voorbeelden van de verwijzingen die Plunka meent te moeten maken naar bijzonder merkwaardige uitlatingen van psychologen naar aanleiding van Shaffers oeuvre. Zo bijvoorbeeld in het hoofdstuk over *The Royal Hunt of The Sun* :

Dr. Jules Glenn has gone so far as to imply that Shaffer may have unconsciously misspelled Atahuallpa, using two l's to indicate twinship. (p. 108)

Dergelijke bevreemdende zaken worden vermeld, maar veel vangt Plunka er verder niet mee aan, wat vrij storend overkomt.

Na de biografie volgt een eerste hoofdstuk waarin de auteur de negatieve kritiek op Shaffer wil ontcrachten, als zou die "an accomplished technician, a master of stagecraft and an exploiter of sensationalism" zijn, "a skilled craftsman

with little to say" (p. 27). In een algemene, inleidende benadering, probeert hij aan te tonen dat Shaffer integendeel "a playwright with a significant, carefully formulated sociological viewpoint" (p. 27) is :

Shaffer's plays deal with the development of an individual's sense of awareness. His protagonists are indecisive adults who can exist only in a secure world of roles, rules, and regulations. Their worlds are filled with illusions, lies, and make-believe, but they cling to these artificialities for fear of losing everything. Shaffer's protagonists would like nothing better than to break out of their isolated shells, but because they are steeped in years of role playing, it is difficult for them to alter their staid existence.(p. 27)

Dit citaat vat Plunka's stelling zeer goed samen, al zal later in het boek blijken dat er — in tegenstelling tot wat hier gesuggereerd wordt — ook een andere categorie protagonisten verschijnt : die van de 'primitive alter-egos'. Meteen geeft dit alles ook een mooi overzicht van de woordenschat die hij (tot vervelens toe) zal blijven herhalen.

Het tweede hoofdstuk is een onderzoek naar Shaffers visie op theater, en zijn zoektocht naar de juiste vorm voor zijn stukken. Daarbij blijft Plunka stilstaan bij de invloeden die hij bij Shaffer ontdekt heeft : Brecht en Artaud.

We witness the struggle between the Apollonian and Dionysian forces of reason versus instinct, and we are asked to take sides objectively (with a little help from the author, again in the Brechtian tradition). (p. 37)

The mature Shaffer is much like Artaud in that they have the same goals : to produce a type of theater that would unconsciously stimulate our basic drives, impulses, archetypes, or instincts. (p. 47)

Hoewel men enige verwantschap zeker niet kan ontkennen, lijken Plunka's bewijsvoeringen hierbij soms toch wat geforceerd en niet geheel overtuigend op alle punten, een indruk die trouwens steeds verder groeit in de volgende hoofdstukken waarin telkens, zoals gezegd chronologisch, één avondvullend toneelwerk (of een double-bill) wordt besproken. Voor wie met Shaffers werk al enigszins vertrouwd is, overheerst het gevoel dat Plunka's visie in principe wel juist is, maar evenzeer dat hij zijn basisstelling soms schijnt op te dringen aan een stuk. Of althans daar alleen oog voor heeft, en allerlei personages, relaties en gebeurtenissen uitsluitend in dat licht benadert. Vandaar de indruk van verarming waar ik het al over had. Zelfs wanneer hij wil aantonen dat er

diversiteit aan thema's in Shaffers werk te vinden is, gebruikt hij toch voortdurend weer diezelfde zinsneden, zodat het toch allemaal steeds weer op datzelfde ene thema van "role playing" blijkt uit te komen. Plunka's stelling in de conclusie :

Shaffer's theater is also broad in scope, spanning metaphysics, philosophy, sociology, psychology, and anthropology (p. 200)

wordt bij zijn bewijsvoering daaromtrent dus al te vaak in een mist gehuld. Af en toe sluipen in de overdaad aan zinnen en herhalingen bovendien onduidelijkheden en onvolledigheden binnen : het gegoochel met de diverse types protagonisten, wat al even werd aangehaald, met daarbij ook randopmerkingen als deze met betrekking tot *Five Finger Exercise* :

Shaffer admitted to me that he identified with Clive and that 'what was autobiographical was the tension between my mother and father in which I was involved.' (p. 73)

Although Clive is the protagonist of the play, Shaffer seems to identify with Walter and is most sympathetic towards him. (p. 81)

In zijn conclusie maakt Plunka tenslotte dan toch een duidelijke verdeling van Shaffers protagonisten in vier categorieën. Over de vierde, de fameuze 'primitives and alter-egos' die er dan plotseling bijhoren (cfr. de eerdere citaten van p. 27), poneert hij zeer expliciet wat hij al in diverse hoofdstukken had geopperd (soms in bedektere termen) :

Because these characters are at ease with themselves and do not put on airs for others, they possess a youthful, often eccentric, spirit to be imitated and admired. (p. 198)

Met in gedachten de complete verwarring waarin personages als Mark Askelon (*Shrivings*) en Alan Strang (*Equus*) toch verkeren, kan men ook deze bewering beschouwen als een wat vreemde veralgemening, uiteraard nodig om het uitgangspunt nog maar eens te ondersteunen.

Plunka's studie heeft natuurlijk ook zijn waarde : om de vervollediging op het vlak van biografie, de uitgebreide aandacht aan het minder bekende en niet meer in druk te vinden werk van Shaffer (de detectiveromans, radio- en tv-scripts), waaruit blijkt dat een aantal thema's reeds daar aanwezig waren.

Verder is ook het overzicht van persreacties bij het begin van elk hoofdstuk heel boeiend : het laat toe om de idee dat Shaffer constant met slechte kritiek is geconfronteerd, toch enigszins te nuanceren. Een uitgebreide sectie 'Notes' en een dito bibliografie geven de bevestiging van wat bij lectuur merkbaar is, namelijk dat Plunka zich bijzonder degelijk gedocumenteerd heeft.

En uiteraard valt niet te betwisten dat zijn hoofdstelling betreffende het rollenspel en de dialectiek tussen het Apollinische en het Dionysische in essentie juist is, maar hij brengt ze te eenzijdig naar voren, en te wijldopig. Of zoals Joseph II in *Amadeus* tegen Mozart zegt : "There are simply too many notes".

Martin DESLOOVERE